

ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ И СОЦИАЛИЗАЦИЯ ЛИЧНОСТИ

В. Ф. Пузырный (Чернигов)

В статье теоретически проанализированы и обобщены основные концепции роли интеллектуального потенциала человека в формировании адаптационных возможностей. На основе анализа фактов из литературных источников и результатов собственных исследований показано значение интеллекта человека как универсальной формы адаптации в социуме. Обосновывается понятие интеллектуального воспитания, которое, наряду с познавательными процессами (передача молодому человеку системы знаний об окружающем мире и вооружение его методами научного познания), предполагает также реализацию психологической функции – формирование субъективного мира личности. Если интеллектуальные возможности личности снижены, она вынуждена действовать на основе более простых, примитивных форм регуляции, которые формируются стихийно в виде стереотипов и шаблонов поведения, усвоенных на несколько более низких уровнях научения. При этом следует отметить, что стереотипными могут быть не только формы поведения, которые проявляются в определённых ситуациях, но и ценности, которыми руководствуется индивид при принятии решения.

Ключевые слова: интеллект, социализация, адаптация, личность, интеллектуальное воспитание, психическое развитие.

INTELLIGENCE DEVELOPMENT AND PERSONALITY SOCIALIZATION

V. P. Puzyrnyi (Chernihiv, Ukraine)

Chernihiv National Technological University

The article analyzes the basic concepts of the role of person intellectual potential in the adaptive possibilities development. Based on the analysis of facts from literary sources and the results of author's studies, it describes the value of human intelligence as a universal form of adaptation in society. The author develops the concept of intellectual education, which involves along with cognitive processes (the transfer to the young man of the knowledge about the environment around the world and the methods of its scientific study) the implementation of the psychological function – the formation of the subjective world of personality. If the intellectual capabilities of the individuals are reduced, they are forced to act on the basis of simpler, primitive forms of regulation, which are formed spontaneously in the form of stereotypes and patterns of behavior, learned at somewhat lower levels of instruction. It should be noted that stereotyped can be not only forms of behavior, which are manifested in certain situations, but also the values that guides the individual in making a decision.

Key words: Intelligence, socialization, adaptation, personality, intellectual education, mental development.

УДК 157.922 : 159.923 + 316.6

Надійшла 21.08.2017

Л. М. ФАЛЬКОВСЬКА¹, Л. В. МУЗИЧКО², К. П. ГАВРИЛОВСЬКА¹

КОНСТРУКТ «ЗДОРОВ'Я» У СТРУКТУРІ СВІДОМОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

¹Житомирський державний університет ім. Івана Франка; ²Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана <loboznjuk@gmail.com>

У статті наведено результати емпіричного дослідження соціальних уявлень студентської молоді щодо здоров'я. Система цих уявлень, представлена репрезентативною вибіркою (більше 150 студентів I–IV курсів), дозволяє осмислити місце, роль, значення здоров'я у житті та поведінці майбутніх еліт суспільства. Результати, отримані в ході емпіричного вивчення структури та змісту конструкту «здоров'я» у свідомості студентства, дали підстави зрозуміти не тільки реальну оздоровчу практику молодих людей, а й відчувати гостру необхідність розробки державних, громадських та особистісних програм, спрямованих на зростання соматичного та психічного благополуччя суспільства.

Ключові слова: конструкт «здоров'я», соціальні уявлення про здоров'я, суб'єктивні уявлення про власний статус здоров'я, психічне здоров'я, психосоматичне благополуччя.

Вступ. Молодь як найбільш пасіонарна частина суспільства задає напрям та темп розвитку суспільства, тому ідея збереження та зміцнення ресурсу її психосоматичного благополуччя є запорукою здобутків, досягнень та розвитку країни. Водночас молода людина не завжди схильна усвідомлювати важливість та тендітність власного здоров'я. Серед поширених загроз є спосіб життя молоді, який позбавлений турботи про власний психосоматичний статус (нічні клуби, робота у багатьох місцях, хронічне недосипання та зловживання енергетиками для бадьорості тощо) для отримання сьогочасних соціальних та матеріальних бонусів. В класовому суспільстві, де має місце величезна різниця у фінансових можливостях, загрозливою є ситуація в обох полюсах континууму. З одного боку менш забезпечена частина молоді усіяко прагне виснажливо заробити певні статки чи статус, з другого боку більш забезпечена частина молоді шукає розваг, експериментує з новими враженнями від різноманітних «спокус», але обидві групи наражається на ризик втратити найцінніше – здоров'я, а, часом, і життя у гонитві за розрекламованими ілюзіями.

Сучасна молодь є найменш захищеною демографічною групою, а особливо у країнах з перехідним соціально-економічним статусом. Юнацький максималізм, надмірний психологічний тиск потреби сепарації від батьків, відсутність навичок розумного поєднання роботи на відпочинку як «спадок» попереднього покоління, особистісна незрілість та багато іншого – все це проблеми, які молодь не здатна вирішити самотужки, тому державні, соціальні та громадські інституції мають взяти на себе певні зобов'язання з метою забезпечення правового, соціального, психологічного супроводу підростаючого покоління.

Студентська молодь, маючи вище перелічені та решту ще не згаданих загроз психосоматичному благополуччю, несе відповідальність перед батьками та державою у здобутті фаху, проте часто легковажить щодо власного здоров'я ігноруючи ризики певних ситуацій, станів та поведінки [2]. Визначальною характеристикою відповідального ставлення до власного здоров'я є система ставлень до нього, яка визнається соціальним оточенням у поглядах, переконаннях та поведінці, тому вивчення соціальної перцепції здоров'я майбутніми елітами суспільства є вкрай важливою для розуміння перспектив розвитку нашої країни.

Метою дослідження – визначення місця, ролі та значення конструкту «здоров'я» як соціально-психологічного феномену в структурі свідомості студентської молоді.

Теоретична частина. Проблема ставлення людини до здоров'я представлені у працях О. С. Васильєвої, Ф. Р. Філатова [1], В. О. Ананьєва, Г. С. Нікіфорова, В. О. Климчука, В. В. Горбунової та ін. Концепція, запропонована С. Московічі [3], слугуватиме основним орієнтиром в дослідженні закономірностей соціальної перцепції конструкту «здоров'я». такий підхід, на наше переконання, дасть можливість виявити не тільки групову соціальну перцепцію цього феномена, а й зразки, моделі його інтерпретації студентством.

Конструкт «здоров'я» як і всі конструкти (за Дж. Келлі) мають властивість репрезентувати своєрідні матриці, що формують та структурують конкретні соціальні уявлення певних груп, а наявність їх типових схем вказуватиме на «інтерпретаційні стереотипи» чи «шаблони здорового глузду», властиві представникам цих груп. Отже, вивчення соціальних уявлень студентства про здоров'я є цілком виправданим, оскільки структурою та змістом цих уявлень визначається характер оздоровчої практики, поширеної серед представників даної групи.

Таким чином, сформовані певними умовами функціонування студентства як соціальної групи, уявлення про здоров'я визначатимуть способи і засоби, які необхідні представникам цієї групи для оцінки, підтримки та зміцнення свого психосоматичного благополуччя.

Методологія. Дослідницьку вибірку нашого дослідження склали група з 151 особи – студенти першого ($n = 43$), другого ($n = 35$), третього ($n = 41$) та четвертого ($n = 32$) курсів, серед яких 24 хлопця та 127 дівчат. Процедура опитування складалась із двох етапів. На першому етапі опитаним було запропоновано оцінити власний статус здоров'я («Як почуваєтеся зазвичай чи останні 1–2 міс») у відсотках (максимальне значення 100 %) та записати близько десяти слів, продовживши речення «Для мене здоров'я – це...». Другий етап зустрічі передбачав оцінювання за шкалою від 1 до 10 міру значимості для здоров'я (на власний розсуд) обраних 25 груп асоціацій, що мали найвищу частоту вживання за результатами попереднього опитування. Зупинимось детальніше на результатах та їх аналізі.

Результати та їх аналіз. Аналіз рефлексії стану здоров'я засвідчив цікаві тенденції, що відрізняють переживання психосоматичного статусу як відмінні у представників студентства різних курсів (рис. 1), хоча показники t -критерію Стьюдента вказують на результати 4 вибірок як тих, що перебувають в зоні незначимих відмінностей ($t_{I, II} = 0,6$; $t_{I, III} = 0,1$; $t_{I, IV} = 1,1$; $t_{II, III} = 0,6$; $t_{II, IV} = 0,4$; $t_{III, IV} = 1,2$ при $P \leq 0,01$). Оскільки статистично відмінності не помітні, то спробуємо намітити певні тенденції на основі графічного аналізу.

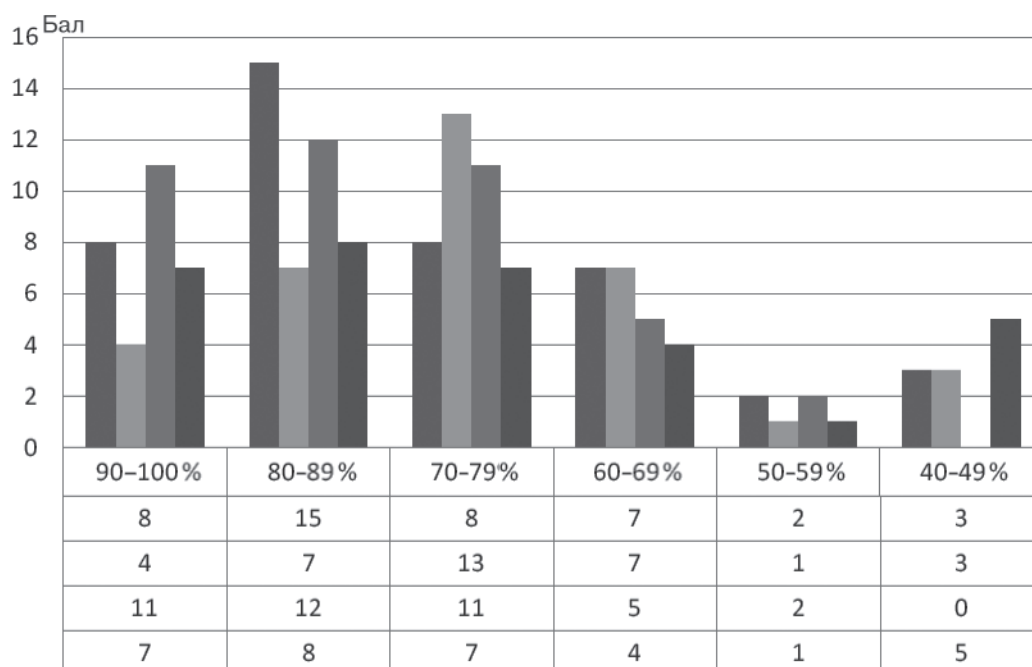

Рис. 1. Порівняльний аналіз суб'єктивних уявлень про власний статус здоров'я студентами I–IV курсів:

■ – I курс; ■ – II курс; ■ – III курс; ■ – IV курс

Як видно із рис. 1, найвище (від 80 % до 100 %) оцінюють свій статус здоров'я студенти третього та першого курсів – 23 особи (це 53,5 % групи I курсу) та 23 трьохкурсника (56,1 % групи III курсу). Другокурсники оцінили свій статус здоров'я переважно як «вище середнього» – 48,8 % опитаних, порівняно із 26,8 % опитаних, які оцінили власний статус здоров'я як достатньо високий. Четверокурсники відзначили, що почуваються щодо власного здоров'я посередньо та нижче середнього у 31,3 % випадків, вище середнього – 34,4 %, а добре та відмінно – 46,9 % опитаних.

Отже переживання власного психосоматичного благополуччя студентства, що проявляє себе в системі суб'єктивних уявлень про власний статус здоров'я, не є однозначним: студенти молодших курсів виявляють одностайність у декларуван-

ні кращих (першокурсники) та вище середнього (другокурсники) результатів. Водночас третьокурсники та четвертокурсники є більш реалістичними в оцінці статусу власного здоров'я, демонструючи більш розмаїту картину показників.

Перелік асоціацій, запропонованих студентами чотирьох груп представляє 647 од., з яких найбільш часто вживаними виявились 83, які були категоризовані за змістом у 25 групи (рис. 2).

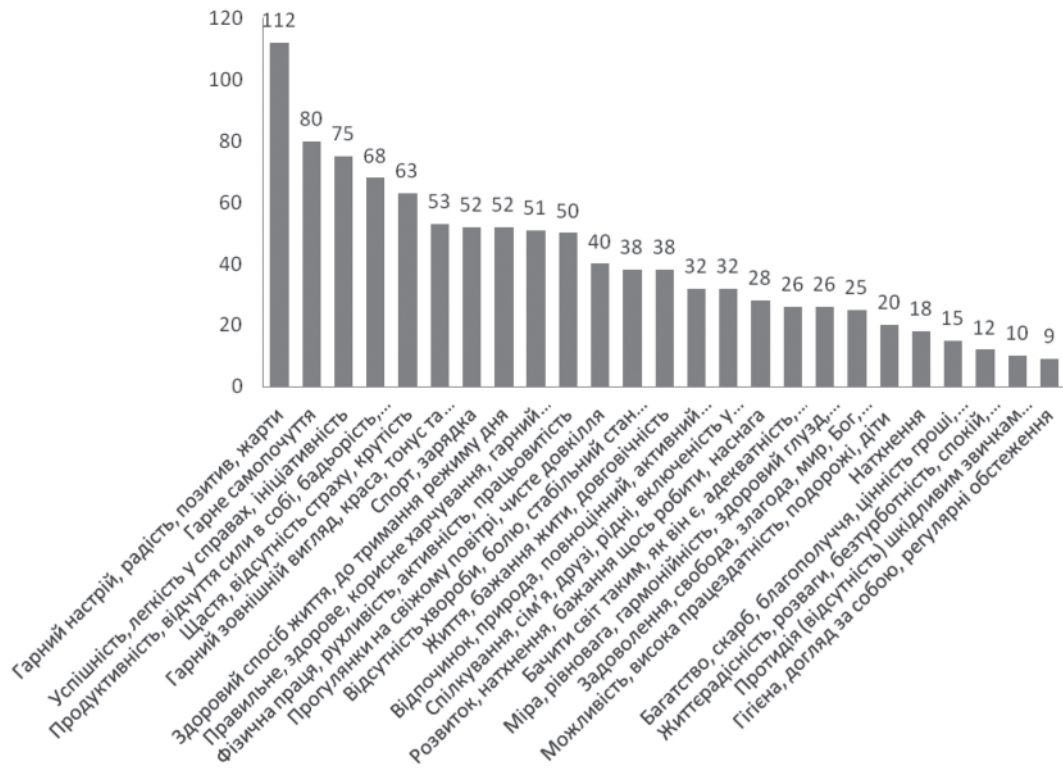

Рис. 2. Частотний аналіз категорій, що описують конструкт «здоров'я», виявлених у вибірці із 151 студентів

Суттєве значення студенти приділяють: ознакам позитивного полюсу настрою, що виявляє себе у жартах, радості (112 виборів); гарному самопочуттю (80 виборів); успішності, легкості у справах, ініціативності (75 виборів); продуктивності, відчутті сили в собі, бадьорості, енергійності (68 виборів). Менш популярними для студентів стали такі категорії як: відсутність та протидія шкідливим звичкам, профілактика, мудрість, поміркованість (12 виборів); гігієна, догляд за собою, регулярні обстеження (10 виборів). Однак ситуація не катастрофічна, оскільки все ж така категорія існує і отримує визнання, решта ж асоціацій має епізодичний характер і характеризує переважно особистість, а не групу в цілому. У зв'язку із вище зазначеним, більш інформативним за даних обставин має бути психосемантичний аналіз рангових оцінок зазначених 25 категорій.

Психосемантичний аналіз конструкту «здоров'я», представлений оцінками доволі репрезентативної вибірки ($n = 151$) та статистичної програми Statistika 13.0, виявив цікаві тенденції в уявленнях студентства. Факторизація отриманих результатів виявила чотири незалежних фактори, де перший фактор описує 13,4 %, другий – 12,2 %, третій – 10,4 % та четвертий 9,4 % дисперсії, а накопичений відсоток чотирьох факторів (45,5 %) доводить настільки повно ці фактори описують нашу сукупність. Тобто отримані результати не претендують на висчерпність та однозначність їх тлумачення, однак виявлені дані засвідчують цікаві узагальнення.

Факторно-семантичне поле, що графічно представляє результати факторизації (рис. 3), дозволяє деталізувати зміст факторів та логічні зв'язки між ними.

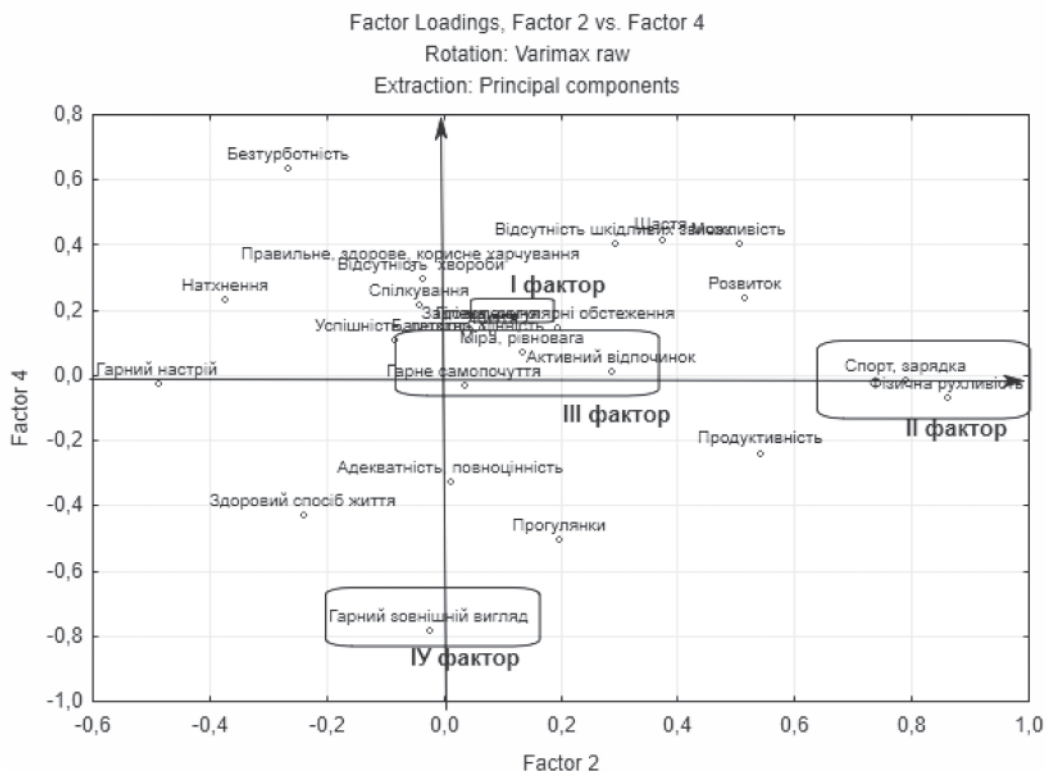

Рис. 3. Факторно-семантичне поле соціальних уявлень студентства про здоров'я

Провідним фактором із виділених є перший (назвемо його «Вигоди, що дає здоров'я»), представлений на рис. 3 категорією «Життя» $(-0,785123)$. Лаконічність категорій, представлених у рисунку обумовлюється вимогами програми Statistika 13.0, яка рекомендує не перевантажувати назви перемінних, які до того ж зроблять «нечитабельним» рисунок. Фактор описує переваги якості, повноти життя, насолоди життям та щасливого довголіття. Оскільки на рисунку важко розглядіти цей фактор, а потреба пояснити смислові зв'язки між ними, спробуємо представити кластерну структуру (рис. 4). Як видно із рис. 4, основу уявлень про здоров'я складає поєднання спорту, зарядки $(+0,788648)$ та фізичної рухливості $(+0,860000)$ – категорії, що склали другий фактор (назвемо його «Прийоми оздоровлення»). Водночас прийоми оздоровлення потребують міри та рівноваги $(-0,758784)$ у житті та гарного зовнішнього вигляду $(-0,781354)$, що спричинюватиме гарне самопочуття $(+0,803223)$. Орієнтовано така логіка зв'язку відстежується між змістом факторів, що виявились завдяки кластерному аналізу.

Повернемося до аналізу змісту факторів. Другий фактор «Прийоми оздоровлення», будучи представлений категоріями «Спорт, зарядка» та «Фізична рухливість» вимагає поглибленого аналізу, тому звернемося до результатів першого етапу дослідження, де відбувалась категоризація усіх отриманих тут асоціацій. Зокрема, категорія «Спорт і зарядка» у змісті мають такі складові: фізична культура, турбота про фізіологічний стан усіх систем організму, помірність та розумність у навантаженнях, підтримання фізичного тону тощо. Такий зміст категорії вказує на зрілість та помірковане ставлення до культури тіла, орієнтованість на оздоровлення, хоча естетика займає одне із важливих місць у структурі свідомості студентства.

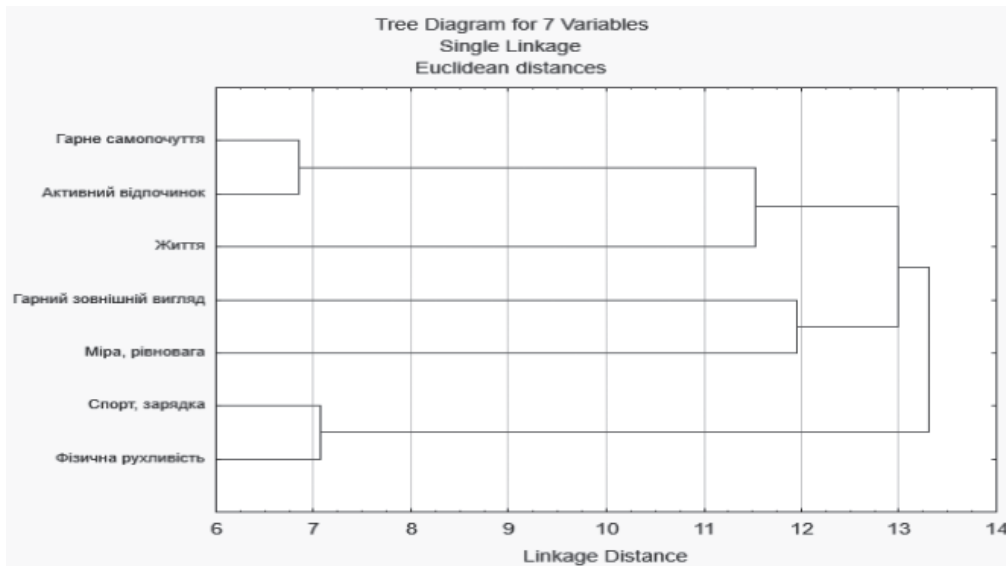

Рис. 4. Кластерне дерево вибірових перемінних, що визначають фактори

На користь такої думки є виокремлення четвертого фактору (назвемо його «Ознаки, що засвідчують здоров'я») «Гарний зовнішній вигляд», зміст якого розширюється за рахунок асоціацій, що входять до цієї категорії: краса, струнке тіло, гарна шкіра, рум'яне обличчя, рівний тон, гарна постава тощо. У структурі свідомості студентів категорії гарного зовнішнього вигляду приділяється достатньо уваги – шоста позиція у частоті згадування (см. рис. 2). Сучасна студентська молодь орієнтована на кар'єру, професійне зростання, тому асоціює гарний зовнішній вигляд ще й зі статусними атрибутами – зовнішні дані, які викликають захоплення, повагу та довіру. Вимогливість до власної зовнішності є даниною не тільки моді, а й вимогою часу, тому для студентства це виявляється цінним.

Третій фактор (назвемо його «Обставини, що сприяють здоров'ю») має два полюси, де «Міра, рівновага» ($-0,758784$) протиставляється «Активному відпочинку» ($+0,803223$) та «Гарному самопочуттю» ($+0,767300$). Таким чином, міркування студентства про помірність у відпочинку та прагненні досягти гарного самопочуття є більш важливою для здоров'я, ніж прагнення «переборщити» з цим.

Оздоровчі установки, представлені третім фактором, постають у структурі свідомості студентства у вигляді широкого змісту категорій, виявлених на першому етапі дослідження: 1) міри, рівноваги (душевного спокою, гармонійності внутрішнього стану з довкіллям, можливістю бачити світ таким, як він є, адекватністю, повноцінністю, здоровим глуздом, рівновага тілесного і духовного); 2) активного відпочинку (відпочинок на природі, спілкування із природою, повноцінний відпочинок, рухливість, захоплення, хобі); 3) гарного самопочуття (внутрішній комфорт, хороший імунітет). Таким чином, студенти орієнтовані у заходах, що є ефективними засобами збереження та зміцнення здоров'я, які, будучи представленими у структурі свідомості їх соціальної групи, говорять не тільки про достатній рівень обізнаності, а й про наявність дієвих оздоровчих установок та практик у житті студентства.

Висновки. Емпіричні розвідки соціальних уявлень про здоров'я у середовищі студентів та їх аналіз засвідчив систему значимих орієнтирів у структурі свідомості молоді, а саме чотирьох вагомих складових конструкту «здоров'я» – група обставин, що сприяють здоров'ю; група ознак, що засвідчують здоров'я; прийоми оздоровлення та група бонусів, що дає здоров'я. Виявлені в ході факторизації компоненти вказують на цілком логічну структуру уявлень молоді про здоров'я, де є місце для умов («Обставини, що сприяють здоров'ю»), властивостей («Ознаки, що засвідчують здоров'я»), заходів («Прийоми оздоровлення») і для винагороди («Вигоди, що дає здоров'я»). Зміст та роль конструкту «здоров'я» у структурі

свідомості студентської молоді виглядає доволі оптимістично, однак насторожує дефіцит раціональних, цілком прийнятних практик превенції – здоровий спосіб життя, відсутність шкідливих звичок, розвиток тощо. Життєздатність декларованих складових, виявлених у соціальній перцепції студентства щодо здоров'я, будуть підтримувати соціально-економічні, політичні, правові, медичні, психологічні програми та заходи, які підтверджуватимуть на практиці цінність людського психосоматичного благополуччя у державі, без огляду на вік, статус та статки. Лише комплексний підхід з боку держави, громад, організацій, команд, особистості до пріоритетних напрямів роботи з молоддю може забезпечити перспективні зміни не тільки у ставленні до здоров'я, а й піднесенні цінності та якості життя в Україні на рівень передових держав світу.

Висловлюю вдячність В. О. Климчуку за чудові статті щодо факторного та кластерного аналізів у психологічних досліджень, які дозволили зорієнтуватися і впевненіше почуватися в обробці та інтерпретації результатів.

Список літератури

1. Васильева О. С., Филатов Ф. Р. Психология здоровья. Феномен здоровья в культуре, в психологической науке и быденном сознании: Учеб. пособие. – Ростов н/Д.: Мини Тайп, 2013. – 479 с.
2. Куликов Л. В. Психогигиена личности. Вопросы психологической устойчивости и психопрофилактики: Учеб. пособие. – СПб: Питер, 2004. – 464 с.
3. Московичи С. Машина, творящая богов / Пер. с фр. – М.: Медицина, 1998. – 560 с.

КОНСТРУКТ «ЗДОРОВЬЕ» В СТРУКТУРЕ СОЗНАНИЯ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ

Л. Н. Фальковская, Л. В. Музычко, К. П. Гавриловская (Житомир, Киев)

В статье раскрыты результаты эмпирического исследования социальных представлений студенчества о здоровье, а именно – особенностей систематизированности, содержательности этого конструкта а так же наличия у молодых людей установок оздоровительного поведения. Методологическую основу составляют положения С. Московичи о сути и природе социальных представлений, которые конструируют и определяют социальную природу познания отдельных групп и выражают определенное отношение к социальным объектам. Доказано, что наиболее уместным при данных обстоятельствах, является применение психосемантического метода (В. Ф. Петренко), который позволил изучить специфику устойчивых социальных представлений студенческой молодежи о здоровье с применением возможностей программы Statistika 13.0. В статье указано, что субъективные представления о собственном статусе здоровья студентов первокурсников и четвертокурсников отличаются в сторону повышения реалистичности и отсутствия декларативности в суждениях старшекурсников. Реконструкция психосемантического пространства конструкта «здоровье» обнаружила четыре относительно независимых фактора: «обстоятельства, способствующие здоровью», «признаки, свидетельствующие о здоровье», «приёмы оздоровления» и «выгоды от здоровья», которые определяют основные тенденции в отношении студенческой молодежи к здоровью. Согласно полученным результатам, мы пришли к заключению о необходимости разработки государственных, общественных и личностных программ, имеющих целью сориентировать, организовать и мотивировать молодежь к избранию наиболее действенных оздоровительных практик.

Ключевые слова: конструкт «здоровье», социальные представления о здоровье, субъективные представления о собственном статусе здоровья, психическое здоровье, психосоматическое благополучие.

«HEALTH» CONSTRUCT IN THE STRUCTURE OF CONSCIOUSNESS OF STUDENT YOUTH

L. M. Falkovska¹, L. V. Muzychko², K. P. Havrylovska¹ (Zhytomyr, Kyiv; Ukraine)

¹Theoretical and Applied Psychology department, Zhytomyr state university named after Ivan Franko; ²Department of Pedagogy and Psychology, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

The article reveals the results of empirical research of social ideas of students about health, namely – the features of systematization, the content of this construct, and the presence of line of

conduct of recreational behaviour in young people`s minds. The methodological basis is principles of the theory by S. Moskovichi on the essence and nature of social ideas which construct and define the social nature of cognition of certain groups and indicate a certain attitude towards social objects. It has been proved that the most appropriate in these circumstances is the application of the psychosemantic method (by V. F. Petrenko), which allows to study features of stable social ideas of student youth regarding health by means of using the capacities of the Statistics 13.0 program. The article states that subjective ideas regarding the health status of freshmen and fourth-year students differ in the direction of increasing realism and absence of declarativeness in judgments of senior students. Reconstruction of the psychosemantic space of "health" construct revealed four relatively independent factors: "health-promoting circumstances", "evidence of health", "methods of health-improvement" and "health benefits" which determine the main tendencies in the attitude of student youth to health. In accordance with the obtained results, the conclusions have been made on the necessity of developing state, public and personal programs which should orient, organize and motivate young people towards choosing actually effective health practices.

Key words: "health" construct, social ideas regarding health, subjective ideas regarding own status of health, mental health, psychosomatic well-being.

УДК 316.614

Надійшла 19.09.2017

М. В. ШКОЛЯР (Львів)

МОЖЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У ГРОМАДІ В ПРОЦЕСІ ВКЛЮЧЕННЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В НОВІ ТЕРИТОРІАЛЬНІ СПІЛЬНОТИ

Національний університет «Львівська політехніка» <shkolyar.maryana@gmail.com>

Однією із актуальних проблем в контексті вимушених міграційних процесів в Україні 2014–2017 рр. є соціально-психологічна адаптація переселенців до умов приймаючих територіальних громад та, відповідно, пошук засобів успішного їх включення у нове соціальне середовище. У статті обґрунтовуються можливості різних моделей соціальної роботи в громаді у сприянні інтеграції внутрішньо переміщених осіб в нові територіальні спільноти. При цьому, головний принцип, який повинен бути врахований у роботі соціального працівника із вимушеними переселенцями – це збереження рівноваги між особою і навколишнім середовищем, розуміння того, що середовище може стати як фактором стресу й дезадаптації, так і ресурсом у вирішенні проблем. Застосування моделі «місцевого розвитку» дозволяє активізувати громадські ініціативи, врахувати інтереси як переселенців, так і приймаючих громад у пошуку шляхів вирішення проблем, що їх пов'язують. Реалізація моделі «соціальної дії» пов'язана із залученням переселенців до активного відстоювання своїх прав, привертання уваги до невирішених проблем й налагодження діалогу з владою. Модель «соціального планування» дозволяє зосередитись на побудові мережі зв'язків між переселенцями, державними соціальними службами, громадськими організаціями задля якісного надання фахівцями послуг для внутрішньо переміщених осіб.

Ключові слова: соціальна робота в громаді, моделі соціальної роботи в громаді, соціально-психологічна адаптація, внутрішньо переміщені особи (ВПО), вимушені переселенці, приймаюча громада.

Вступ. Проблема соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні досить гостро постала не лише перед самими мігрантами, але і перед суспільством та державою загалом. Внутрішні міграційні процеси у 2014–2017 рр. є вимушеними діями, спричиненими наслідками війни на Сході. Переселенці з Донеччини, Луганщини та Криму всупереч власній волі стали «заручниками» суспільних змін, викликаних гібридною війною.

Варто звернути увагу на те, що внутрішньо-міграційні процеси розглядаються як своєрідний виклик, що має два взаємопов'язані і взаємодоповнюючі векто-